

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

БАБИНА О. Є., КАРПЕНКО О. О.

УДК 658: 338.2

Бабина О. Є., Карпенко О. О. Узагальнення властивостей економічного потенціалу в контексті системного підходу

Потенціал є фундаментальною характеристикою будь-якої системи, базисом процесу розвитку. У статті розглянуто сутність поняття «потенціал» у різних науках. Досліджено потенціал підприємства як економічну категорію з точок зору ресурсної концепції (як сукупність ресурсів і зв'язків між ними), функціональної концепції (як сукупність функцій, які забезпечують реалізацію здібностей і можливостей), ресурсно-цілової концепції. Систематизовано багатоаспектність визначень потенціалу. Визначено, що існуючі суперечності щодо різних підходів до визначення потенціалу зникають, якщо розрізнити поняття «потенціалу» як статичної величини (ресурси, можливості, що існують в даний момент часу) і динамічної величини (процес і результат розвитку). У статті проаналізовано еволюцію трактування поняття «потенціал» і доведено, що тільки з позицій системного підходу сьогодні можна досліджувати питання оцінки потенціалу, управління його розвитком, визначення достатності його величини. Досліджено наукові підходи до формування потенціалу як системи. Зазначено, що важливою характеристикою процесів розвитку систем є час. Авторами запропоновано класифікувати системні властивості потенціалу залежно від прояву їх у часі. Усі властивості потенціалу підприємства за цією ознакою згруповано у три групи: статичні, динамічні та синтетичні.

Ключові слова: потенціал, економічна система, системні властивості потенціалу.

Рис.: 4. **Бібл.:** 17.

Бабина Олена Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки і менеджменту, Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: ek_m_2013@ukr.net

Карпенко Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки і менеджменту, Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: karp_o_2012@ukr.net

УДК 658: 338.2

Бабина Е. Е., Карпенко О. А. Обобщение свойств экономического потенциала в контексте системного подхода

Потенциал является фундаментальной характеристикой любой системы, базисом процесса развития. В статье рассмотрена сущность понятия «потенциал» в различных науках. Исследован потенциал предприятия как экономическая категория с точки зрения ресурсной концепции (как совокупность ресурсов и связей между ними), функциональной концепции (как совокупность функций, которые обеспечивают реализацию способностей и возможностей), ресурсно-целевой концепции. Систематизирована многоаспектность определений потенциала. Определено, что существующие разногласия относительно различных подходов к определению потенциала исчезают, если различать понятия «потенциала» как статической величины (ресурсы, возможности, существующие в данный момент времени) и динамической величины (процесс и результат развития). В статье проанализирована эволюция трактовки понятия «потенциал» и доказано, что только с позиций системного подхода сегодня можно исследовать вопросы оценки потенциала, управления его развитием, определение достаточности его величины. Исследованы научные подходы к формированию потенциала как системы. Отмечено, что важной характеристикой процессов развития систем является время. Авторами предложено классифицировать системные свойства потенциала в зависимости от проявления их во времени. Все свойства потенциала предприятия по этому признаку сгруппированы в три группы: статические, динамические и синтетические.

Ключевые слова: потенциал, экономическая система, системные свойства потенциала.

Рис.: 4. **Библ.:** 17.

Бабина Елена Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики и менеджмента, Киевская государственная академия водного транспорта имени гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: ek_m_2013@ukr.net

Карпенко Оксана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики и менеджмента, Киевская государственная академия водного транспорта имени гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: karp_o_2012@ukr.net

UDC 658: 338.2

Babyna O. Ye., Karpenko O. O. Generalisation of Properties of Economic Potential in the Context of the System Approach

Potential is a fundamental characteristic of any system and basis of the process of development. The article considers essence of the "potential" notion in different sciences. It studies enterprise potential as an economic category from the point of view of the resource concept (as an aggregate of resources and links between them), functional concept (as an aggregate of functions, which ensure realisation of abilities and possibilities) and resource and purpose concept. The article systemises multi-aspect nature of definitions of the potential. It identifies that the existing discrepancies between different approaches to definition of the potential vanish if we differentiate the "potential" notion as a static value (resources and possibilities that exist at this moment) and dynamic value (process and result of development). The article analyses evolution of interpretation of the "potential" notion and proves that one can study today issues of assessment of the potential, management of its development and identification of sufficiency of its value only from the positions of the system approach. It studies scientific approaches to formation of the potential as a system. It underlines that time is an important characteristic of the process of development of systems. The authors offer to classify system properties of the potential depending on their manifestation in time. All properties of the enterprise potential are grouped by this feature in three groups: static, dynamic and synthetic.

Key words: potential, economic system, system properties of the potential.

Pic.: 4. **Bibl.:** 17.

Babyna Olena Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyy (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: ek_m_2013@ukr.net

Karpenko Oksana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyy (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: karp_o_2012@ukr.net

Національна парадигма сталого розвитку України передбачає необхідність визначення сучасних домінант, стратегічних засад і перспективних напрямів сталого розвитку України в глобальному середовищі на основі аналізу й оцінки новітніх наукових концепцій господарювання, з одного боку – відповідно до світових домінант сталого розвитку на майбутнє, з іншого – відповідно до наявного стратегічного потенціалу держави, включаючи основні природні ресурси (земельний, водний, лісовий тощо), соціальну складову, умови гарантування природно-техногенної та екологічної безпеки, визначення національної еколого-економічної політики з програмною основою перспективного розвитку держави [1]. Тобто на макрорівні визначено, що потенціал є базисом процесу розвитку. Це твердження є справедливим і для мезо- та мікрорівня економічних систем, що і актуалізує дослідження різних аспектів визначення та управління потенціалом.

Впродовж останніх років поняття «потенціал» є предметом ґрунтовних досліджень багатьох науковців. Дослідженню питань визначення сутності цього поняття, питанням формування та ефективного використання потенціалу економічних систем присвятили наукові праці багато вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: О. В. Ареф'єва [13], І. А. Ачкасов [5], Б. Є. Бачевський [7], К. Г. Вобльї [8], Ю. Ф. Врода [11], І. В. Гречина [3], О. О. Ільчук [12], І. М. Карапейчик [16], В. О. Козловський [6], О. І. Маслак [9], К. М. Нужний [10], І. А. Пастушкова [7], І. В. Причепка [6], Т. А. Пушкар [5], С. М. Судомир [14], В. Г. Федорова [5], Є. А. Яцура [7]. Однак аналіз їх праць свідчить про відсутність єдності думок щодо визначення сутності потенціалу як економічної категорії, щодо концептуальних підходів до його оцінки. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані із систематизацією різновидів потенціалу економічних систем, визначенням системних властивостей потенціалу.

Відаючи належне працям науковців, які присвятили свої роботи проблематиці розвитку економічних систем і формуванню їх потенціалу, слід, однак, зазначити, що з метою розробки адекватних методів управління потребують подальших досліджень питання узагальнення системних властивостей потенціалу економічних систем, у тому числі потенціалу підприємства.

Метою статті є узагальнення наукових поглядів щодо визначення сутності поняття «потенціал» з позицій системного підходу, а також угруповання системних властивостей потенціалу за характером їх прояву в часі та з точки зору впливу на процеси розвитку економічних систем.

Загальновизнано, що поняття «потенціал» є фундаментальною характеристикою будь-якої системи. Походження термін «потенціал» пов'язують з латинськими словами *«potentia»* (означає «приховані можливості») та *«potential»* (сила) [2].

Індоевропейський корінь *«pot»*, що означає «могти», має розгалужену систему похідних у латинській мові (*posse* – могли; *potens* – могутній; *possidere* – володіти; *potentatus* – влада). В англійській мові до цього продуктивного кореня належить низка слів, які означають: *possible* (можливий), *possibility* (можливість), *potency* (потенція, міць), *potent* (потужний, сильний), *potential* (потенціал, потен-

ційний), *potentiate* (оможлиблювати, надавати чинність), *possess* (володіти), *possession* (володіння, майно, власність), *power* (влада, чинність, міць, потужність, могутність, енергія), *powerful* (сильний, потужний, могутній) [3].

Поняття «потенціал» використовується у багатьох науках. У фізиці «потенціал» – це енергетична характеристика будь-якої визначеної точки силового поля. Потенціал існує лише для полів такої конфігурації, де робота з пересування об'єкта не залежить від шляху, яким воно відбувається, а залежить лише від координат початкової та кінцевої точки [4]. У психології «потенціал» – можливості особистості, які вона може реалізувати за певних умов [4].

В економіці категорія «потенціал» є однією з базових, фундаментальних і багатоаспектних категорій, що характерні для систем різних рівнів.

На рівні підприємства потенціал як економічну категорію можна розглядати з різних точок зору, ґрунтуючись на ресурсній концепції (як сукупність ресурсів і зв'язків між ними), функціональній концепції (як сукупність функцій, які забезпечують реалізацію здібностей і можливостей), ресурсно-цільовій концепції (як сукупність ресурсів та здібностей щодо досягнення певних результатів, цілей) та інших концепціях [5].

Як зазначають науковці, існуючі визначення даної категорії досить різноманітні та широкі, мають місце значні розходження у формулюваннях: від надзвичайно вузьких, таких як річний випуск продукції та потужність підприємства, до таких загальних, як соціально-економічна система [6].

Багатоаспектність визначень потенціалу систематизовано на *рис. 1*.

На думку авторів даної статті, усі суперечності щодо таких різних підходів до визначення потенціалу зникають, якщо розрізнити поняття «потенціалу» як статичної величини (ресурси, можливості, що існують в даний момент часу) і динамічної величини (процес і результат розвитку).

Уявлення науковців-економістів про потенціал підприємства змінювалась з часом. Вперше термін «потенціал виробничих сил» був застосований українським радянським економістом К. Г. Вобльїем у 1924 р., який розумів під ним потенційну можливість країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення [8].

О. І. Маслак та О. О. Безручко [9] виділили історичні етапи в еволюції трактування поняття «економічний потенціал», які наведено на *рис. 2*.

Як бачимо, сучасна наукова думка щодо визначення сутності поняття «потенціал» базується на системному підході. Так, К. М. Нужний [10] зазначає, що економічний потенціал підприємства являє собою складну, динамічну, ієрархічну й стохастичну систему взаємопов'язаних елементів.

І тільки з позицій системного підходу сьогодні можна досліджувати питання оцінки потенціалу, управління його розвитком, визначення достатності його величини.

Рис. 1. Групування наукових поглядів на визначення категорії «потенціал» (складено авторами за [7])

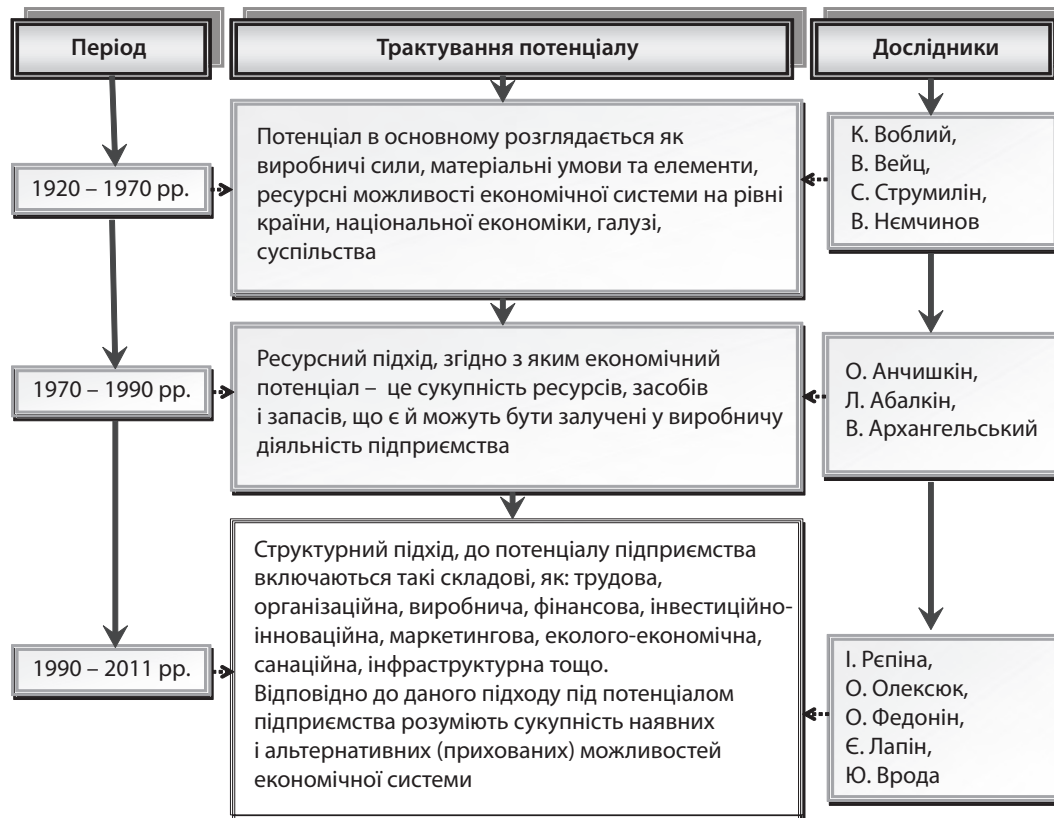

Рис. 2. Еволюція трактування поняття потенціал (сформовано за [9])

Поняття «система» (від грец. *systema* – ціле, що складається з частин) означає безліч елементів, що вступають у взаємодію, залежать один від одного та становлять певну цілісність, єдність [5].

Досліджуючи економічний потенціал підприємства з позиції системного аналізу, вітчизняні науковці виділяють такі найсуттєвіші його характеристики:

- ✦ складність, динамічність та ієрархічність (Ю. Ф. Врода [11], О. О. Ільчук [12]);
- ✦ синергійність (О. О. Ільчук [12], О. В. Ареф'єва [13]);

- ✦ тісні взаємозв'язки між складовими економічного потенціалу (Ю. Ф. Врода [11], О. О. Ільчук [12]).

Системне уявлення науковців про потенціал не є гомогенним, погляди вчених розрізняються в частині цільової спрямованості потенціалу як системи. На рис. 3 наведено наукові підходи, у межах яких потенціал визначається як система.

Дослідження потенціалу з позицій системного підходу викликає необхідність групування та класифікації його системних властивостей, оскільки науковці виділяють значний їх перелік.

Рис. 3. Наукові підходи до формування потенціалу як системи (складено авторами за [14])

Важливою характеристикою процесів розвитку систем є час: по-перше, будь-який розвиток здійснюється в реальному часі, по-друге, тільки часовий фактор виявляє спрямованість розвитку [15].

З урахуванням часового прояву характеризує потенціал І. М. Карапейчик. На його думку, економічний потенціал доцільно розглядати як миттєву характеристику здатності підприємства, станом на момент оцінки, генерувати чистий дохід за будь-яких умов зовнішнього середовища. У цьому визначенні спостерігається повна аналогія між поняттями економічного потенціалу підприємства та потенціальною енергією матеріального тіла [16].

Саме тому авторами запропоновано класифікувати системні властивості потенціалу залежно від прояву їх в часі. Усі властивості потенціалу підприємства за цією ознакою згруповано у три групи: статичні, динамічні та синтетичні [17]. Угрупування системних властивостей потенціалу наведено на *рис. 4*.

До *статичних властивостей* віднесено ті, що визначають особливості конкретного стану потенціалу в будь-який фіксований момент часу.

До *динамічних властивостей* потенціалу віднесено ті властивості, що проявляються лише в процесі його функціонування. Це ті зміни у стані потенціалу та оточуючого середовища, які відбуваються між двома моментами спостереження статичних властивостей. Визначити динамічні властивості можна тільки, спостерігаючи за системою в часі (в динаміці).

До *синтетичних властивостей* віднесено інтегральні властивості, які хоча й визначаються статичними та динамічними властивостями, однак сутністю їх є взаємодія потенціалу з оточуючим зовнішнім середовищем, і вони проявляються саме у взаємодії систем з навколишнім середовищем. Синтетичні властивості визначають цілісність системи у найзагальнішому розумінні.

З точки зору управління потенціалом економічних систем найважливіше значення має прояв тих його властивостей, які забезпечують розвиток, тобто в першу чергу динамічних і синтетичних властивостей. Системне врахування зазначених властивостей у процесі управління потенціалом сприятиме забезпеченню необхідних темпів та визначених напрямків розвитку.

ВИСНОВКИ

Сьогодні у науковій економічній літературі одночасно співіснують принципово різні тлумачення потенціалу економічних систем, які іноді є досить суперечливими стосовно одне одного. Наслідком цього є відсутність науково обґрунтованої класифікації властивостей потенціалу з точки зору системного підходу. Економічний потенціал підприємства є складною, динамічною системою взаємопов'язаних елементів. Тому запропонована авторами логічна класифікація системних властивостей потенціалу залежно від прояву їх в часі дозволить у межах концепції потенціалу, як здатності підприємства до здійснення певної діяльності, визначити найважливіші властивості з точки зору забезпечення розвитку підприємства, і, як наслідок, підвищити ефективність процесу управління потенціалом. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
2. Бабина О. Є. Потенціал як системна економічна категорія / О. Є. Бабина // Вісник економіки транспорту і промисловості. Збірник науково-практичних статей Української

Рис. 4. Угрупування системних властивостей потенціалу (складено авторами)

державної академії залізничного транспорту. – Х. : УДАЗТ, 2011. – Вип. 36. – С. 23 – 26.

3. Гречина І. В. Потенціалогія економічних систем [Текст] / І. В. Гречина // Торгівля і ринок України : Темат. зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. – Вип. 33. – С. 198 – 204.

4. Потенціал (фізика) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uk.wikipedia.org/wiki/

5. Ачкасов І. А. Потенціал підприємства: формування та оцінювання [Конспект лекцій з курсу] / І. А. Ачкасов, Т. А. Пушкар, В. Г. Федорова; Харк.нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 89 с.

6. Козловський В. О. Теоретико-методологічні підходи до визначення потенціалу підприємства / В. О. Козловський, І. В. Причепка // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2007. – № 3. – С. 28 – 33.

7. Бачевський Б. Є. Визначення економічного потенціалу підприємства / Б. Є. Бачевський, І. А. Пастушкова, Є. А. Яцюра // Збірник наукових праць: економічні науки. – 2011. – № 7 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2011_7/21VER.pdf. – ISSN 2219-5378

8. Воблый К. Г. Производственные силы Украины. Техника, экономика, право / К. Г. Воблый // Научные записки Ин-та народного хоз-ва. – 1924. – № 4-5. – С. 126 – 149.

9. Маслак О. І. Синергетичний підхід до трактування економічного потенціалу підприємства / О. І. Маслак, О. О. Безручко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusnauka.com/11.../10_107495.doc.htm

10. Нужний К. М. Сутність та структурні елементи економічного потенціалу підприємства / К. М. Нужний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24240.doc.htm

11. Врода Ю. Ф. Оцінка та формування стратегічних напрямів розвитку потенціалу машинобудівного підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон.

наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Ю. Ф. Врода. – Х., 2009. – 14 с.

12. Ільчук О. О. Особливості утворення синергетичного ефекту управління економічним потенціалом торговельного підприємства в сучасних умовах господарювання / О. О. Ільчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.1 – С. 162 – 165.

13. Ареф'єва О. В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О. В. Ареф'єва, Т. В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7(85). – С. 71 – 76.

14. Судомир С. М. Методологічні засади до формування управління потенціалом як системної цілісності / С. М. Судомир // Інноваційна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.../83.pdf

15. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

16. Карапейчик И. Н. Потенциалы и конкурентоспособность предприятий: признаки сходства и различия как объектов оценки / И. Н. Карапейчик // Бизнес Информ. – 2013. – № 3. – С. 249 – 254.

17. Тарасенко Ф. П. Прикладной системный анализ (наука и искусство решения проблем) [Учебник] / Ф. П. Тарасенко. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2004. – 186 с.

REFERENCES

Achkasov, I. A., Pushkar, T. A., and Fedorova, V. H. *Potential pidpriemstva: formuvannia ta otsiniuvannia* [Potential Company: development and evaluation]. Kharkiv: KhNAMH, 2010.

Aref'ieva, O. V., and Kharchuk, T. V. "Ekonomichni zasady formuvannia potentsialu pidpriemstva" [Economic principles forming potential of the company]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7(85) (2008): 71-76.

Bachevskiy, B. Ie., Pastushkova, I. A., and Yatsura, Ye. A. "Vyznachennia ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva" [Determining the economic potential of the company]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2011_7/21VEP.pdf. - ISSN 2219-5378

Babyna, O. Ie. "Potentsial iak systemna ekonomichna katehoriia" [The potential of the system as an economic category]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 36 (2011): 23-26.

Filosofskiy entsiklopedicheskii slovar [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Moscow: Sov. Entsiklopediia, 1983.

Hrechyna, I. V. "Potentsialohiia ekonomichnykh system" [Potentsialohiia economies]. *Torhivlia i rynek Ukrainy*, no. 33 (2011): 198-204.

Ilchuk, O. O. "Osoblyvosti utvorennia synerhetychnoho efektu upravlinnia ekonomichnym potentsialom torhovelnoho pidpriemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia" [The peculiarities of synergy management and economic potential of commercial enterprise in the modern business environment]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20.1 (2010): 162-165.

Kozlovskiy, V. O., and Prychepa, I. V. "Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia potentsialu pidpriemstva" [Theoretical and methodological approaches to building enterprise]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 3 (2007): 28-33.

Karapeychik, I. N. "Potentsialy i konkurentosposobnost predpriiaty: pryznaki skhodstva i razlichiiia kak obektov otsenki" [The potentials and competitiveness: signs similarities and differences as evaluation sites]. *Biznes Inform*, no. 3 (2013): 249-254.

Maslak, O. I., and Bezruchko, O. O. "Synerhetychnyi pidkhid do traktuvannia ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva"

[Synergetic approach to the interpretation of the economic potential of the company]. www.rusnauka.com/11.../10_107495.doc.htm

Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National paradigm of sustainable development in Ukraine]. Kyiv: Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy, 2012.

Nuzhnyi, K. M. "Sutnist ta strukturni elementy ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva" [Essence and structural elements of the economic potential of the company]. http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24240.doc.htm

"Potentsial (fizyka)" [Potential (physics)]. uk.wikipedia.org/wiki/

Sudomyr, S. M. "Metodolohichni zasady do formuvannia upravlinnia potentsialom iak systemnoi tsilnosti" [Methodological bases for the formation of potential management system as a whole]. www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../83.pdf?

Tarassenko, F. P. *Prikladnoy sistemnyy analiz (nauka i iskusstvo reshenia problem)* [Applied Systems Analysis (science and art of solving problems)]. Tomsk: Izd-vo Tom. un-ta, 2004.

Voblyy, K. G. "Proizvodstvennye sily Ukrainy. Tekhnika, ekonomika, pravo" [Productive Forces of Ukraine. Engineering, economics, and law]. *Nauchnye zapiski Instituta narodnogo khoziaystva*, no. 4-5 (1924): 126-149.

Vroda, Yu. F. "Otsinka ta formuvannia stratehichnykh napriamiv rozvytku potentsialu mashynobudivnoho pidpriemstva" [Assessment and formulation of strategic directions of potential building enterprise]. *Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ek. n.: spets. 08.00.04*, 2009.